

Characteristics of Political Literature and Novel from the Point of View of Iranian Experts

Enayatollah Daraei ¹ | Ali Akbar KamaliNahad ^{2*}

1. Ph.D. in Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: daraei@atu.ac.ir
2. Corresponding Author, Assistant Professor in Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: Alikamali@cfu.ac.ir

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 05/09/2022
Received in revised form:
30/08/2023
Accepted: 03/09/2023

Keywords:

Political literature,
Political novel,
Politics,
Power,
Ideology,
Committed literature.

ABSTRACT

The current study is aimed at investigating the characteristics and components of political literature, precisely about the political novel from the perspective of Iranian writers. To be concise, achieving specific definitions and characteristics of the political novel or literature will assist researchers in this respect. In the research in question, various perspectives of Iranian critics and writers have been addressed in their works regarding the definitions and characteristics of the political novels or their related literature. Followed by that, their commonalities and differences have been identified through integrating inductive content analysis. As the results of the provided analysis provided, the characteristics of political literature or novels can be counted as; attention to issues of power and sovereignty, sensitivity and reaction to political events, attention to political issues (e.g., identity, civil rights, freedom, homeland, law, and political equality), opposition to tyranny of the rulers, criticizing the society's dominant ideologies and discourses, criticizing the status quo and the ruling power, as well as being eager to change it. Furthermore, focusing on anti-colonial struggles, condemnation of foreign interference, and the necessity for political independence, being ideological and influenced by specific political ideas and ideologies, denying some values and endorsing others, explaining clearly or criticizing political views and ideas, developing one "otherness" or the element of "other", government or tradition; dealing with the lives of individuals and political figures, confirmation or providing support for political parties and the disagreements over them, discussing the political themes in terms of explicitness which can be overt or symbolic, and political literature or novels in terms of tone and style of expression can be counted as a number of other factors in this respect.

Cite this article: Daraei, E. & KamaliNahad, A.A. (2024) Characteristics of Political Literature and Novel from the Point of View of Iranian Experts. *Research in Narrative Literature*, 13(3), 93-118.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.8243.1659

Extended abstract

Introduction

One of addressed novel formats in terms of subject is the political novel, which has, first, attracted the attention of critics and writers in the west and, followed by that, was transferred to Iran. On the other hand, the political novel is a subcategory of political literature and includes poems, stories, novels, plays, etc.

The accurate use of scientific terms leads to greater understanding and interaction between the members of a scientific community and the people of a special knowledge, as well as the dynamism and continuity of theoretical discussions in that field. Considering the variety of views and definitions about the political novel, achieving a precise definition and understanding of its characteristics can be considered as a priority for the researchers in the field of literature and political novel. Accordingly, is this research is an effort to clarify the term “political novel” as much as possible and, furthermore, is a step toward paving the way for conducting other researches in this field of study. Iranian critics have delivered diverse characteristics and definitions of the political novel. This research aims to measure their thoughts and opinions about this and finally show the points of commonality and difference of their views.

Method

Through integrating the method of inductive content analysis, all the authentic writings of contemporary Iranian critics, experts and writers who have written about the characteristics and components of literature and political novels are studied and analyzed in this study. Precisely, the works that are about political literature, but in which no attention is paid to the definition and explanation of its components, will not be reviewed. The effort is to reveal the historical process of the researches that are conducted in this field including; books, articles, and other sources. In the historical order of works, their first edition and in the case of translated works, the date of their writing in the original language will be the criterion.

Conclusion

Iranian critics and experts have different views about literature or political novels. A number of individuals deny the existence of such species in literature. Others, however, consider all literary works to be political. Some individuals are against dealing with politics in literature and some are in favor. Those in favor consider political literature to be committed to the people and readers, and believe that it is, prior to anything, responsible to inform. Some even believe that all literature should be committed. On the other hand, some people are against the issue of commitment in literature and emphasize the aesthetic aspect, not its useful and practical aspect. Critics and theorists have listed various characteristics for political literature, some of which are agreed upon by everyone, and there are disagreements about others. Considering the second category, two cases can be mentioned. Some believe that political literature only criticizes the ruling power and fights with it. Some others consider the literature that supports and defends the ruling power as political. Political literature pays attention to different types of power such as

individual power (tyranny), the power of the people or the masses, the power of the government and the government, and absolute power. On the other hand, the second group considers all literary works to be political. They consider the works that have a private and family atmosphere as defenders of the status quo and therefore political. Those who do not consider them political are on the belief that this makes literature be synonymous with political literature. It can be declared that writing such works is a political act, however, the result is not a political novel or literature.

Results

Among the characteristics and components, nearly all critics believe that there should be at least one or more of them in a novel or literary work in order to be considered political. In this respect, the following options can be mentioned: 1. Paying attention to the issues of power and sovereignty; 2. Sensitivity and reaction to political and social events and incidents; 3. Dealing with themes, concepts and political issues such as identity and national identity, fighting against injustice, awareness of citizenship rights, freedom, especially freedom of speech, criticism of repression and censorship, democracy, women's rights, homeland, law, the need for political equality, etc. ; 4. Opposition to tyranny and emphasis on the need to eliminate the tyranny and cruelty of rulers; 5. Criticism of dominant ideologies and discourses of society; 6. Criticizing the existing situation and the ruling power, as well as wanting to change it; 7. Emphasizing opposition to foreign influence and focusing on anti-colonial struggles, condemning foreign interference and the necessity of the country's political independence; 8. Being ideological and being written under the influence of specific political ideas and ideologies; 9. Negating some values and affirming some others; 10. enlightening explanation or criticism of political opinions and ideas; 11. Cultivation of an "otherness" or "otherness" in which it may be the West, sovereignty or tradition; 12. Addressing the lives of individuals and politicians; 13. Confirming and supporting political parties and currents or opposing them; 14. Influence and awareness; 15. Hostility and aggression; 16. Realism and attention to the historical and objective issues of the society; 17. Highlighting the role of political fighters and popular political movements.

In general, the political novel is based on a kind of cynicism or conspiracy theory. There is another, other, enemy, disturbance that insiders or friends must rise up against and repel its disturbance.

Despite the presence of politics in the literary work, literature is its most important feature. The author's fascinating narrative of political developments and showing the intertwining of politics and society, gives strength to the work, not just describing the political conditions of a region. On the other hand, as the political aspect of a work increases, its literary and aesthetic aspect may decrease, such as stories that writers write to defend and support a political discourse and a specific ideology; As a result, their ideological load is more than their pure artistic value. This type of literature is customized, because its writers follow the ideals of parties, institutions and political groups and create literary works to advance their goals; Therefore, it is better to call it

ideological or propagandistic literature, because it is written to defend a specific class or oppose a specific class, or it propagates a specific belief and culture. In addition, it is possible that in a work that is apparently free of political goals, the author may be unconsciously influenced by political events and unintentional politics enter his work.

In terms of openness, political literature either deals with political themes and issues in a clear and obvious way, or in a hidden and symbolic way. The second type is usually more prevalent in the period of suffocation and suffocation. The tone and manner of expression in political literature can be one of the following: a. serious b. humorous, funny and non-serious; C. A mix of both.

ویژگی‌های ادبیات و رمان سیاسی از دیدگاه صاحب‌نظران ایرانی

عنایت‌اله دارائی^۱ | علی‌اکبر کمالی‌نهاد^{۲*}

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی،

تهران، ایران. رایانامه: daraci@atu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

رایانامه: Alikamali@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۲

واژه‌های کلیدی:

ادبیات سیاسی،

رمان سیاسی،

سیاست،

قدرت،

ایدئولوژی،

ادبیات متعهد.

هدف این پژوهش، شناخت ویژگی‌ها و مؤلفه‌های ادبیات سیاسی به‌ویژه رمان سیاسی، از نگاه نویسندگان صاحب‌نظر ایرانی است. دست‌یابی به تعاریف و ویژگی‌های مشخص رمان یا ادبیات سیاسی، یاریگر پژوهشگران در این زمینه پژوهشی خواهد بود. در این پژوهش، به روش تحلیل محتوای استقرایی، دیدگاه‌های گوناگون موجود در آثار منتقدان و نویسندگان ایرانی، درباره تعاریف و ویژگی‌های رمان یا ادبیات سیاسی، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته، سپس وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها مشخص گشته است. برخی از ویژگی‌های ادبیات یا رمان سیاسی از دیدگاه آنان عبارت‌اند از: توجه به مسائل قدرت و حاکمیت؛ حساسیت و واکنش در برابر رویدادهای سیاسی؛ پرداختن به مضامین سیاسی مانند هویت، حقوق شهروندی، آزادی، وطن، قانون و برابری سیاسی؛ ضدیت با استبداد و خودکامگی حاکمان؛ نقد ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های مسلط جامعه؛ انتقاد از وضع موجود و قدرت حاکم و همچنین خواهان دگرگونی آن بودن؛ تمرکز بر مبارزات ضداستعماری، محکوم کردن مداخله‌های بیگانگان و لزوم استقلال سیاسی کشور؛ ایدئولوژیک بودن و نوشته‌شدن تحت تأثیر اندیشه‌ها و ایدئولوژی‌های خاص سیاسی؛ نفی برخی از ارزش‌ها و تأیید بعضی دیگر؛ تبیین روشنگرانه یا نقد آراء و اندیشه‌های سیاسی؛ پروراندن شدن یک «غیریت» یا «دیگری» در آن، که ممکن است غرب، حاکمیت یا سنت باشد؛ پرداختن به زندگی اشخاص و رجال سیاسی؛ تأیید و پشتیبانی از احزاب و جریان‌های سیاسی یا مخالفت با آن‌ها. طرح مضامین سیاسی از نظر صراحت بیان، می‌تواند آشکارا یا نمادین باشد. ادبیات یا رمان سیاسی از لحاظ لحن و شیوه بیان، می‌تواند به‌صورت طنز یا جدی یا آمیخته‌ای از هر دو باشد.

استناد: دارائی، عنایت‌اله و کمالی‌نهاد، علی‌اکبر (۱۴۰۳). ویژگی‌های ادبیات و رمان سیاسی از دیدگاه صاحب‌نظران ایرانی.

پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳(۳)، ۹۳-۱۱۹.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسندگان.

۱. پیشگفتار

از هنگام پیدایش گونه ادبی «رمان»، بحث‌های نظری گوناگونی - با رویکردهای مختلف - درباره ویژگی‌ها، تعریف و انواع آن شکل گرفته است. دسته‌بندی‌های رمان بر پایه موضوع، سبک، ساختار، شکل ظاهری، زاویه دید و شیوه روایت، محیط جغرافیایی، بافت تاریخی، توجه کردن یا نکردن به واقعیت، توصیفی یا انتقادی بودن آن، مکتب‌های فکری - هنری و غیره انجام شده است. میرصادقی ۶۵ گونه برای رمان برشمرده و معرفی کرده است (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۴۹۰ به بعد). یکی از گونه‌های رمان از لحاظ موضوع، رمان سیاسی^۱ است که نخست در غرب و سپس در ایران مورد توجه منتقدان و نویسندگان واقع گشته است. از سوی دیگر، رمان سیاسی، زیرمجموعه ادبیات سیاسی قرار می‌گیرد. ادبیات سیاسی، شامل شعر، داستان، رمان، نمایشنامه و نظایر آن است.

کاربرد دقیق اصطلاحات علمی، موجب تفاهم و تعامل بیشتر میان اعضای یک جامعه علمی و اهالی یک دانش ویژه و همچنین باعث پویایی و استمرار بحث‌های نظری در آن زمینه است. با توجه به گوناگونی دیدگاه‌ها و تعاریف درباره رمان سیاسی، دستیابی به تعریف و شناخت دقیق ویژگی‌های آن، می‌تواند دستگیر پژوهشگران در زمینه ادبیات و رمان سیاسی باشد. این پژوهش، کوششی برای روشن ساختن هرچه بیشتر اصطلاح رمان سیاسی و همچنین گامی به سوی هموار کردن راه برای انجام دادن پژوهش‌های دیگر در این حوزه مطالعاتی است. منتقدان ایرانی، هر کدام ویژگی‌ها و تعاریف گوناگونی از رمان سیاسی به دست داده‌اند. این پژوهش بر آن است که اندیشه‌ها و آرای آنان را در این باره بسنجد و در نهایت نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه‌های آنان را بنمایاند. تاکنون اثری در مورد روند اندیشه‌های منتقدان ایرانی درباره رمان سیاسی و جمع‌بندی آن، نوشته نشده است. آثاری که درباره ادبیات و رمان سیاسی نوشته شده، در متن مقاله معرفی و بررسی شده‌اند و همه آن‌ها به نوعی پیشینه پژوهش شمرده می‌شوند.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های پژوهش را می‌توان بدین گونه سامان داد:

الف. منتقدان ایرانی چه تعاریفی از رمان سیاسی دارند؟

ب. ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی رمان سیاسی از دید منتقدان ایرانی کدام‌اند؟

پ. حدومرز سیاسی بودن یک رمان چگونه تعیین می‌گردد؟

این پژوهش به دنبال یافتن مؤلفه‌های موجود در ادبیات و رمان سیاسی است؛ از این رو در پی اثبات یا رد فرضیه مشخصی نیست.

۱-۲. روش پژوهش و چارچوب نظری

در این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای استقرایی، تمامی نوشته‌های معتبر منتقدان، صاحب‌نظران و نویسندگان ایرانی معاصر که درباره‌ی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های ادبیات و رمان سیاسی اثر و یادداشتی دارند، مطالعه و تحلیل شده؛ البته آثاری که درباره‌ی ادبیات سیاسی است؛ اما در آن‌ها به تعریف و تبیین مؤلفه‌های آن توجهی نشده، بررسی نشده است. کوشش بر این است که روند تاریخی پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه، شامل کتاب، مقاله و دیگر منابع، نشان داده شود. در ترتیب تاریخی آثار، چاپ نخست آن‌ها و در مورد آثار ترجمه‌شده [برخی از آثار نویسندگان ایرانی، نخست به زبان انگلیسی نوشته شده است]، تاریخ نگارش آن‌ها به زبان اصلی، ملاک بوده است. رمان سیاسی یک گونه‌ی رمان با موضوع سیاست است و خود بخشی از ادبیات سیاسی است؛ از این رو، آرای نویسندگان درباره‌ی ویژگی‌های ادبیات سیاسی و شعر سیاسی، از آنجاکه به موضوع سیاست در شعر و ادبیات توجه کرده‌اند، نیز آورده شده است؛ زیرا این امر کمک می‌کند تا مؤلفه‌های موضوعی رمان سیاسی کامل‌تر و جامع‌تر شناخته شوند.

۲. سیاست و پیوند آن با ادبیات (رمان)

موضوع پژوهش حاضر، ادبیات و رمان سیاسی است. از این رو پیش از بررسی آثار منتقدان، به تبیین مفهوم سیاست و نیز نحوه‌ی پیوند آن با ادبیات و رمان پرداخته می‌شود.

۱-۲. مفهوم سیاست

«واژه‌ی سیاست^۱ از *polis* یونانی به معنای دولت-شهر گرفته شده است» (حقیقت، ۱۳۹۱: ۱۵۲). ابوالحمد، دو تعریف از سیاست به دست داده است: «۱. بر طبق تعریف گسترده یا جامعه‌شناسانه، سیاست هر گونه اعمال قدرت از سوی هرکس یا گروه بر کسان و گروه‌های دیگر در درون یا بیرون مرزهای جامعه‌ی سیاسی (کشور) است؛ ۲. تعریف محدودتر، سیاست را فقط اعمال قدرت از سوی قدرت حاکم (دولت) در داخل یا خارج مرزهای کشور می‌داند. با توجه به تعریف گسترده‌تر، هدف

علم سیاست یا جامعه‌شناسی سیاسی، تحقیق و بررسی و شناختن همه پدیده‌های قدرت در جامعه سیاسی است که از سوی دولت یا کسان، گروه‌ها، حزب‌ها و جمعیت‌های سیاسی به دیگران اعمال می‌شود و در تعریف محدود، علم سیاست و جامعه‌شناسی سیاسی فقط شامل آن قدرت‌هایی می‌شود که از دولت ریشه می‌گیرند» (ابوالحمد، ۱۳۹۱: ۱۴-۱۵). از نگاه گودرزی، سیاست به دو معنا مورد توجه قرار می‌گیرد: ۱. سیاست به معنای عمل سیاسی؛ در این معنا، سیاست در همه جای جامعه و در تمامی مراحل رفتار اجتماعی یافت می‌شود. اعمال قدرت و تضاد میان طبقات و گروه‌های انسانی، زمینه‌ساز ایجاد سیاست است؛ ۲. سیاست به معنای دانش سیاسی؛ یعنی علم نظام‌مند پدیده‌های سیاسی؛ اینکه جوامع چگونه اداره می‌شوند؟ زندگی سیاسی انسان چیست؟ و چگونه از دیگر جنبه‌های زندگی جدا نیست؟ وجوه مشترک و متفاوت نظام‌های سیاسی و نقش اقتدار و قدرت در آن‌ها چیست؟ (گودرزی، ۱۳۸۶: ۱۷-۱۸).

«لاکلو^۱ و موف^۲ سیاست را سازمان‌دهی جامعه به ترتیب خاصی می‌دانند که سایر شکل‌های ممکن دیگر را طرد می‌کند. بدین ترتیب، سیاست امری سطحی نیست که از واقعیت اجتماعی عمیق‌تری خبر می‌دهد؛ بلکه همان سازمان‌دهی اجتماعی و دستاورد فرایندهای مستمر سیاسی است» (یورگنسن و فیلیس، ۱۳۹۲: ۷۱-۷۲). کالین‌های، دوازده تعریف ذیل را از سیاست ارائه کرده است:

۱. سیاست به مثابه یک اندرکنش اجتماعی که در عرصه حکومت رخ می‌دهد؛ ۲. سیاست در نقش حکومت و فرایند تصمیم‌سازی رسمی درک‌شده و برآیند برآیندهای آن، اعضای اجتماع مورد پرسش را مقید می‌کند؛ ۳. سیاست به‌عنوان مجموعه‌ای عمومی و رسمی از فرایندها و تشریفاتی که شهروندان یک دولت می‌توانند از راه آن‌ها، در فرآیند حکومت مشارکت داشته باشند؛ ۴. سیاست در حکم هنر ناب حفظ‌کردن اجتماعی از شهروندان «جمهوری» از راه ساخت، پیگیری و دفاع از منافع مشترک یا عمومی؛ ۵. سیاست به منزله هنر ثبات بخشیدن و تجزیه و تفکیک قدرت و اقتدار آن‌هایی که با استفاده از منابعی که در اختیار دارند، نسبت به نهادهای عمومی دسترسی و کنترل دارند؛ ۶. سیاست در قالب فرایند مشورت و تأمل عمومی و دقت در مسائل، که دغدغه جمعی یا در زمره منافع یک اجتماع است؛ ۷. سیاست به مثابه فرآیند تمرکز و در نظر گرفتن آن‌هایی که مسئول تصمیم‌سازی جمعی یا اجتماعی هستند؛ ۸. سیاست به منزله مجموعه منحرفی از تأثیرات بر جامعه که با

فریب، دورویی و ترقی و ارتقای تأمین منافع فردی یا گروهی و حزبی که با نام خیر جمعی به انجام می‌رسد؛ ۹. سیاست به‌عنوان اسم توصیفی برای گستره‌ای از فعالیت‌های جمعی و عمومی و با وجود این، غیررسمی و پارلمانی/فراحکومتی که برای جلب توجه و نظر نسبت به مسائل مورد بحث و گفت‌وگو طراحی شده‌اند؛ ۱۰. سیاست بدر جایگاه امری که دغدغه فرآیندهای توزیع، اعمال و حاصل برآیندهای قدرت را دارد؛ ۱۱. امر سیاسی به مثابه صفتی که برای توصیف انگیزه‌های شرکت‌کنندگان و افراد غیرمشارکت‌کننده در گستره‌ای از فرآیندهای رسمی و غیررسمی، عمومی و خصوصی به‌کار می‌رود- جایی که چنین محرک‌ها و انگیزه‌هایی تا حدی سیاسی است که دیدگاه مشروعیت فرآیند را بازتاب یا بیان می‌کنند؛ ۱۲. امر سیاسی به‌عنوان صفتی برای توصیف منابع محرک و انگیزش شرکت‌کنندگان در مسائل حکومت عمومی یا اندرکنش اجتماعی- جایی که چنین محرک‌ها و منابع انگیزشی تا حدی سیاسی است که منفعت شخصی محدود و منحصر شرکت‌کننده را بازتاب یا بیان می‌کنند (نقل شده در، لاکلا و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۱۳-۳۱۴، پی‌نوشت ۱۵).

با توجه به تعاریف و دیدگاه‌های یادشده و همچنین با عنایت به دیدگاه روث و داک^۱ (ر. ک: وداک، ۱۳۹۵: ۱۳۵-۱۳۶)، سیاست موارد ذیل را در بر می‌گیرد: نظام سیاسی، گفتمان سیاسی، ایدئولوژی‌های سیاسی، احزاب سیاسی، کنش‌ها و اعمال سیاسی، سیاستمداران، مخالفان و مبارزان سیاسی، جنبش‌های سیاسی مردمی، مسائل و حوادث سیاسی، برنامه‌های سیاسی، سازمان‌ها و نهادهای سیاسی، صاحبان قدرت، مخالفان قدرت حاکم، روشنفکران سیاسی و غیره.

۲-۲. ادبیات (رمان) و سیاست

به‌طور کلی آثار هنری، با واقعیت عینی و بیرونی جهان و جامعه، رویدادها و جریان‌های هنرمندان، آن‌ها را دستمایه ساخت آثار خویش قرار می‌دهند و از دیگر سو، این واقعیت‌ها به آثار هنری شکل اجتماعی، فرهنگی و مسائل مربوط به زندگی انسان‌ها مانند امیدها، آرزوها، دغدغه‌ها، دردها و سختی‌های آنان، پیوندی گفت‌وگومحور همراه با بحث و جدل منطقی^۲ دارد. از یک سو و سمت‌وسو می‌دهند. جامعه‌شناسان هنر، با دو رویکرد «بازتاب» و «شکل‌دهی» به رابطه هنر و واقعیت می‌نگرند. در رویکرد بازتاب، به تأثیر جامعه بر هنر توجه می‌شود و اثر هنری بازتاب وقایع جامعه است. رویکرد

1. Ruth Wodak

۲. دیالکتیک

شکل‌دهی، تأثیر هنر بر جوامع را می‌کاود؛ زیرا هنرها تعیین‌کننده تحولات جوامع هستند. در رویکرد بازتاب، اثر هنرمند همانند یک آینه عمل می‌کند؛ اما در رویکرد شکل‌دهی، هنرمند خود آفریدگار و خالق است. او سرشار از بار ایدئولوژی‌ها دست به آفرینش می‌زند. اگر هنر هنرمند بازتابی، «تولید» باشد، هنر هنرمند شکل‌دهنده، «بازتولید» است (مرادپور آرانی، ۱۳۹۰: ۶۶-۶۷). بنابراین درباره پیوند هنر و واقعیت، دو دیدگاه وجود دارد: ۱. نظریه بازتاب یا انعکاس صرف و سراسر واقعیت؛ ۲. نظریه بازنمایی، بازآفرینی و ساخت و تولید دوباره واقعیت در آثار هنری.

ادبیات (گونه‌ای از هنر) و به دنبال آن، رمان نیز پیوند تنگاتنگی با واقعیت دارد.

«رمان همواره در پی کاویدن واقعیت است... «واقعیت» شاه‌واژه این ژانر است و همه انواع

رمان... یک هدف بیشتر ندارند: بررسی جنبه‌ای از واقعیت در زندگی انسان» (پاینده، ۱۳۹۳:

۱۵۹-۱۶۱).

ادبیات همچنین با «سیاست» (یکی از وجوه واقعیت) در پیوند است. گودرزی عامل اصلی پیوند میان ادبیات و سیاست را مفهوم گسترده ایدئولوژی^۱ می‌داند (گودرزی، ۱۳۸۶: ۱۰). او می‌نویسد: «هیچ متنی از نفوذ ایدئولوژی برکنار نیست و ما به‌عنوان انسانی اجتماعی، خودآگاه ناخودآگاه، همواره در حال عمل یا اندیشه‌ای هستیم که در نهایت، سیاسی تلقی می‌شود» (همان: ۳۵).

رولان بارت معتقد است: «زبان ادبی... با تاریخ و سیاست عجین است... صرف درگیری اثر ادبی با فرهنگ مسلط، خودبه‌خود به معنای سیاسی بودن آن اثر است» (نقل شده در، همان: ۲۱). رابطه میان ادبیات و سیاست، از جمله بحث‌های مناقشه‌برانگیز میان منتقدان ادبی در یکی دو قرن اخیر بوده است. عده‌ای مخالف پرداختن ادبیات به سیاست بوده‌اند و گروهی، پیوند ادبیات و سیاست را امری طبیعی دانسته‌اند. بحث نظری درباره رمان سیاسی، با انتشار کتاب *رمان سیاسی: گسترش آن در انگلستان و آمریکا* نوشته «موریس ادموند اسپیر» در سال ۱۹۲۴م آغاز شد. از آن پس، آثار گوناگونی در این زمینه نوشته شده است؛ از جمله: *رمان رادیکال در ایالات متحده آمریکا از سال ۱۹۰۰ تا ۱۹۵۴* نوشته «والتر ریدو»؛ *رمان سیاسی آمریکا در دوره مدرن از سال ۱۹۰۰ تا ۱۹۶۰* نوشته «جوزف بلاتنر»؛ *رمان سیاسی آمریکا* نوشته «گوردن میلنه»؛ *سیاست و رمان* نوشته «ایروینگ هاو»؛ *رمان سیاسی* نوشته «استوارت ای اسپینگلد» (حنیف، ۱۳۹۵: ۲۷-۳۱).

۱. دسته‌ای از آرای کلی و هماهنگ درباره رفتار انسان، آنچنان که باید باشد.

۳. بررسی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های رمان سیاسی از دیدگاه منتقدان و صاحب‌نظران ایرانی

در این بخش، اسامی نویسندگان به ترتیب تاریخ انتشار آثارشان، ذکر می‌گردد و در ذیل هر یک، دیدگاه‌های آنان درباره ادبیات سیاسی و به‌طور ویژه رمان سیاسی بررسی می‌شود.

۳-۱. ناصر پورقمی

«از همان دم که انسان با دیگری رابطه برقرار می‌کند، زندگی سیاسی خود را آغاز می‌کند. ... شعر به‌عنوان یک وسیله رابطه با دیگران، به‌خودی‌خود یک پدیده سیاسی است» (پورقمی، ۲۵۳۵: ۲۱). وی ادبیات سیاسی را معادل ادبیات ملتزم می‌داند و معتقد است سراسر ادبیات سیاسی است. حتی کسانی که معتقد به ادبیات غیرسیاسی هستند، کار آن‌ها سیاسی است. آن‌ها از قدرت حاکم، دفاع و خلق را فراموش می‌کنند (همان: ۳۱-۳۲).

۳-۲. محمدباقر مؤمنی

«منظور از ادبیات سیاسی، آن‌چنان ادبیاتی است که به صورت حکومت و اشرافیت پنجه می‌کشد و تمام مظاهر معنوی آن‌ها را به باد حمله می‌گیرد، و گرنه ادبیات سیاسی که در راه تثبیت حکومت - به هر شکل - و در بند نگاه‌داشتن مردم - به هر شکل - کمک بکند، البته ادبیات ضد مشروطه است» (مؤمنی، ۲۵۳۷: ۱۱۶). او ادبیات سیاسی را مخالف حکومت می‌داند. البته این دیدگاه، مخالفانی هم دارد.

۳-۳. محمدرضا قانون‌پرور

قانون‌پرور در کتاب *منادیان قیامت*^۱ می‌نویسد:

«جو تغییر اجتماعی - سیاسی در آغاز قرن بیستم تغییری بنیادی در مسیر ادبیات فارسی ایجاد کرد که سرانجام به‌صورتی درآمد که من آن را انقلاب ادبی نامیده‌ام. در پی این تغییرات، ... هنرمندان ادبی رفته‌رفته در قبال آینده کشورشان احساس مسئولیت کردند و به تدریج مسئله تعهد اجتماعی - سیاسی به‌صورت جزء جدانشدنی فعالیت ادبی، در ایران درآمد» (قانون‌پرور، ۱۳۹۵: ۲۰۱).

او به تبیین ویژگی‌های ادبیات سیاسی پرداخته، ولی به برخی از مضامین سیاسی و اجتماعی در

۱. در اصل به زبان انگلیسی، ۱۹۸۴م: prophets of Doom: literature as a socio-political phenomenon in modern Iran

ادبیات معاصر ایران توجه کرده است. «مخالفت با رژیم پهلوی»، درون‌مایه مشترک تمامی آثاری است که در این کتاب بررسی شده‌اند.

۳-۴. علی رضاقلی

«شعر می‌تواند به دو اعتبار سیاسی باشد: یا به‌صورت مستقیم درباره قدرت سیاسی و اعمال قدرت و اشتراک در قدرت یا نقد آن شرکت کند که در این صورت درگیری مستقیم با نظام سیاسی پیدا می‌کند... یا ممکن است نسبت به نظام‌های اجتماعی، اقتصادی و معرفتی دیگری که رودررو با نظام سیاسی هستند اظهارنظری کند که در این صورت نیز سیاسی است؛ اما به‌صورت غیرمستقیم» (رضاقلی، ۱۳۷۲: ۵۲). او نوع اول را شعر سیاسی درجه اول و مطلوب و نوع دوم را شعر سیاسی درجه دوم و نامطلوب می‌داند. شعر سیاسی درجه اول عقل‌گرا، دنیاگرا، سلطه‌ناپذیر، خلاق، فعال، نقاد، سازش‌ناپذیر، توأم با مسئولیت و در پی احقاق حق است (همان: ۵۳-۵۵).

۳-۵. کیانوش مایلی

مایلی می‌نویسد: «شعری را می‌توان سیاسی دانست که در باب مسائل روز با یک جهت‌گیری فکری به نقد و بررسی مسائل مبتلابه جامعه پردازد، که مبتنی بر رویدادهای اجتماعی باشد» (مایلی، ۱۳۷۴: ۱۳). افزون بر جمله‌بندی مبهم این عبارت، آوردن ترکیب «رویدادهای اجتماعی» نشان می‌دهد که وی از شعر سیاسی، «شعر اجتماعی» را قصد نموده است (درستی، ۱۳۸۱: ۵۲). برخی ویژگی‌های موردنظر مایلی برای شعر سیاسی، عبارت‌اند از: انتقاد از قدرت حاکم، توجه به مسائل و رویدادهای سیاسی و اجتماعی، پرداختن به لزوم رفع استبداد و ظلم و جور حکام و انتقاد از وضع موجود، لزوم برابری سیاسی، مخالفت با نفوذ خارجی و تمرکز بر مبارزات ضداستعماری، محکوم کردن مداخله‌های بیگانه و لزوم استقلال سیاسی کشور، تأثیرپذیری از افکار و ایدئولوژی‌های خاص.

۳-۶. محمود بشیری

بشیری به وجود سه جریان در شعر فارسی قائل است: درباری، اجتماعی، سیاسی (بشیری، ۱۳۷۵: ۳۶). شعر سیاسی - انتقادی، منتقد حکومت و قدرت، ایدئولوژیک، اندیشیده و هدف‌دار، تأثیرگذار و آگاهی‌بخش، پرخاشگر، ظلم‌ستیز، ضد استبداد و واقع‌گراست؛ از برخی نظام‌های سیاسی حمایت می‌کند و با برخی دیگر می‌ستیزد؛ از زبان طنز، هجو و هزل استفاده می‌کند (همان: ۴۴-۴۸).

۳-۷. محمدرضا درخشنده

درخشنده، شعر را در دو حالت، سیاسی می‌داند: الف. برخورداری از جنبه‌های انتقادی نسبت به حاکمیت در جامعه؛ ب. تبیین روشنگرانه مفاهیم پذیرفته‌شده اندیشه سیاسی (درخشنده، ۱۳۷۵: ۴). شیوه بیان شعر سیاسی، جدی یا هزل است (همان: ۵). درخشنده در ادامه، دیدگاه رضاقلی را می‌آورد.

۳-۸. جمال میرصادقی و میمنت میرصادقی

«رمان سیاسی، رمانی است که به‌طور مستقیم با جنبه‌های معینی از زندگی سیاسی سروکار داشته باشد و در آن جنبه‌های سیاسی، از عناصر ضروری و سازنده اثر باشد، نه زمینه فرعی و حاشیه‌ای آن؛ به عبارت دیگر، داستان کوتاه و رمان سیاسی، داستانی است که نویسنده با شناخت از تحولات تاریخ و مسائل روزگار و لحظه‌ای که در آن زندگی می‌کند، داستان می‌نویسد و این داستان بعضی از ارزش‌ها را نفی و بعضی دیگر را تأیید می‌کند» (میرصادقی و میرصادقی (ذوالقدر)، ۱۳۸۸: ذیل «رمان سیاسی»). توجه آن‌ها بیشتر به تحولات تاریخی، رویدادهای زمانه نویسنده و نیز سوگیری وی معطوف است.

۳-۹. عبدالرحیم ذاکر حسین

ذاکر حسین در کتاب چهار جلدی *ادبیات سیاسی ایران در عصر مشروطیت [۱۲۸۵-۱۳۵۷ ش]*، تنها به شعر پرداخته است. مداخله کشورهای اروپایی و اوضاع نابسامان ایران در دوره قاجار، موجب بروز نهضتی ضداستبدادی و ضداستعماری از سوی نوگرایان گردید. در اثر نقادی آنان از نظام موجود و پیشنهادهای اصلاحی و نوگرایانه، نخستین بار عبارت «ادبیات سیاسی» در فرهنگ ایران دارای مفهوم گردید (ذاکر حسین، ۱۳۷۷: ۲۵-۲۶). در عصر مشروطه مسائل تازه‌ای در ادبیات مطرح گردید؛ «مانند مسائل سیاسی و فلسفی و اندیشه‌هایی که ادبیات را به سوی «تعهد» و امور اجتماعی سوق داد و نوعی شعر و ادب پدید آورد که می‌توان ادبیات پرخاشگر و ستیزه‌جو نامید، ادبیاتی که از نظام سیاسی و اجتماعی مشروطیت حمایت می‌کرد یا با آن به ستیز برمی‌خاست... و ما آن را «ادبیات سیاسی» نام نهاده‌ایم» (همان: ۵۴-۵۵). ادبیات سیاسی به مضامین سیاسی مانند وطن، آزادی و قانون توجه می‌کند و شیوه بیان آن، می‌تواند جدی یا طنز باشد.

۳-۱۰. محمدحسین حمیدی

حمیدی در کتاب *بیم و امید*، مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی ایران را که در واقع ویژگی‌ها و موضوع‌های ادبیات سیاسی است، چنین برمی‌شمرد: عاری بودن جامعه از عدالت، نگرش اغلب منفی

به قدرت سیاسی و چهره ناپسند صاحبان آن، رویکرد نامطلوب به محیط اجتماعی، باور به نبود شایسته‌سالاری، وجود تباین میان گفتار و رفتار اجتماعی و خصوصی، افراط در شگردهای حفظ امنیت و بقا، وجود این اندیشه که آینده بهتر از گذشته نبوده و نخواهد بود، نابرابری اجتماعی، ناچاری در پذیرش اهل قدرت، زندگی در بیم و امید، بی‌اعتنایی به مسائل جمعی و جست‌وجوی منافع فردی، برآشفتن ستم‌زدگان شکیبیا، نارضایتی، ترقی و تنزل‌های بی‌حساب و کتاب، برابری اهل خدمت و خیانت، شگردهای غیرطبیعی رسیدن به مقصود (حمیدی، ۱۳۷۹: ۵۵-۵۷).

آرام و بی‌قرار، کتاب دیگر حمیدی است که در اصل رساله دکتری او در رشته علوم سیاسی بوده است.

«این اثر با چشم‌اندازی تطبیقی و مقایسه‌ای، دو دوره برجسته از تاریخ سیاسی، اجتماعی ایران و ادبیات فارسی را از چشم‌انداز فرهنگ سیاسی، آن هم با بهره‌گیری از روش‌های گفتمانی بررسی نموده است. دوره نخست، دوره‌ای است که با فرهنگ سیاسی برآمده یا نمایان در «داستان‌های بیدپای» (کلیده و دمنه) مشخص می‌شود و دوره دوم با فرهنگ سیاسی در ادبیات فارسی عصر پهلوی (معاصر) سروکار دارد» (حمیدی، ۱۳۸۶: ۱۵).

از نگاه حمیدی، مهم‌ترین مسائل مطرح‌شده در آثار ادبی عبارت است از: توجه به قدرت سیاسی و امور سیاسی، توجه به حکومت‌کنندگان، توجه به مسائل سیاسی مانند هویت و هویت ملی، قیام در برابر استبداد و استعمار، مبارزه با بی‌عدالتی، آگاهی از حقوق شهروندی، آزادی بیان و غیره.

۳-۱۱. ضیاء موحد

موحد در کتاب شعر و شناخت، مقاله‌ای با عنوان «شعر سیاسی» نگاشته است. او به تعریف شعر سیاسی بر پایه آرای منتقدان غربی به‌خصوص مقاله «سیاست و شعر» از دانشنامه جدید شعر و فن شعر پرینستون نوشته رابرت فون هالبرگ، ویراستار کتاب سیاست و ارزش شعری پرداخته است (موحد، ۱۳۸۵: ۸۵). موحد معتقد است:

«شعر سیاسی، بسته به زمان و مکان و ایدئولوژی، به انواع قدرت توجه دارد؛ قدرت فرد، قدرت حکومت، قدرت مردم و قدرت مطلق. این توجه گاهی صورت ملحد، گاهی ذم، گاهی شکل تجلیل و گاهی شکل تحقیر به خود می‌گیرد» (همان: ۸۷).

«تاریخ شعر سیاسی، از ستایش قدرت تا ستیزه با هر گونه نظم مستقر را، در بر می‌گیرد» (همان: ۸۸).

تأکید بر مسائل اجتماعی زمانه، ارائه دیدگاه‌های ایدئولوژیک و توجه به مضامین سیاسی، از دیگر ویژگی‌های شعر سیاسی است.

۱۲-۳. کامران تلطف

تلطف کتاب سیاست نوشتار^۱ را به زبان انگلیسی نوشته است. ترجمه نخست آن با عنوان جنبش ادبی، ایدئولوژی و استعاره‌ها: تاریخچه‌ای از ادبیات نوین فارسی، از سوی نشر قصه منتشر شده است. تلطف به‌طور جداگانه ویژگی‌های ادبیات سیاسی را تبیین نکرده است؛ اما از فحوای کتاب می‌توان به دیدگاه او در این باره پی برد. ایدئولوژیک بودن، انقلابی بودن در برابر حکومت و قدرت مسلط، تعهد نویسنده و توجه به مسائل اجتماعی و سیاسی از جمله ویژگی‌های ادبیات سیاسی از نگاه اوست (ر. ک: تلطف، ۱۳۹۴: ۱۳-۱۵).

۱۳-۳. عبدالحمید ابوالحمد

کتاب رمان سیاسی در ایران دربردارنده چند مقاله است که ابوالحمد در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ نوشته، در سال ۱۳۷۹ به‌صورت کتاب در آورده و بعدها به چاپ رسانده است. وی عقیده دارد:

«همه نوشته‌هایی که از رابطه قدرت سخن می‌گویند، به‌گونه‌ای سیاسی است و رمان سیاسی، داستان بلندی است که زندگی قهرمان یا شخصیت‌های اصلی داستان و گاهی راوی‌اش با قدرت سیاسی حاکم پیوند خورده است؛ خواه در نبرد با این قدرت، سرپیچی و گریختن از فشارها و خشونت‌هایش، خواه در پشتیبانی و تأیید آن» (ابوالحمد، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۶).

۱۴-۳. محمدصادق کوشکی

کوشکی ادبیات سیاسی را سه گونه می‌داند: ۱. داستان‌هایی که در خدمت اهداف سیاسی نویسنده هستند و بار ایدئولوژیک آن‌ها بیشتر است تا ارزش ناب هنری‌شان؛ ۲. داستان‌هایی که دارای موضوع‌ها و مضامین سیاسی است؛ ولی ممکن است هیچ هدف سیاسی‌ای را دنبال نکند؛ ۳. داستان‌هایی که فارغ از مقوله‌ها و اهداف سیاسی نگاشته شده‌اند؛ اما در خلال آن‌ها به‌صورت ناخودآگاه به برخی مسائل یا اهداف سیاسی اشاره شده است (کوشکی، ۱۳۸۱: ۹۶-۹۸).

۳-۱۵. علی اکبر امینی

کتاب *گفتمان ادبیات سیاسی ایران در آستانه دو انقلاب*، بخشی با عنوان «ادبیات و سیاست» دارد؛ ولی امینی رابطه این دو را روشن نساخته و بیشتر به اهمیت کلام و کاربرد درست آن در عرصه سیاست توجه کرده است. گویی وی ادبیات را معادل زبان و کلام و کلمه دانسته است. برای نمونه، او در بحث تلازم ادبیات و سیاست، به نحوه به کارگیری زبان از سوی سیاستمداران و طرز استفاده آنان از صور خیال نظر دارد (امینی، ۱۳۹۰: ۷۱). با توجه به محتوای کتاب، ادبیات سیاسی دارای ویژگی‌های ذیل است: به مناسبات قدرت توجه دارد؛ به مفاهیم سیاسی مانند وطن، دموکراسی، عدالت، آزادی، برابری، حقوق زنان و غیره می‌پردازد؛ معترض و انقلابی است؛ مشروعیت‌زدا و منتقد ایدئولوژی حاکم است؛ منتقد سنت و عقب‌ماندگی و خرافات است؛ متأثر از رئالیسم سوسیالیستی و دیگر جریان‌های فکری سیاسی و مسائل سیاسی است؛ یک «غیریت» یا «دیگری» در آن پروراند شده است که ممکن است غرب، حاکمیت یا سنت باشد.

پیوند ادب و سیاست، کتابی دیگر از امینی است که تنها بخش نخست آن به ادبیات سیاسی اختصاص دارد و آن هم بیشتر به ادبیات گذشته (فردوسی، مولانا، اعتصامی) و شعر معطوف است (ر. ک: امینی، ۱۳۹۵). در این اثر - برخلاف عنوانش - رابطه ادبیات و سیاست تبیین نشده است.

۳-۱۶. احمد درستی

درستی در کتاب *شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم*^۱، پس از نقل تعاریف رضاقلی، مایلی، درخشنده، موحد و پورقمی، می‌نویسد:

«مجموع تعاریف بالا، نشانگر اختلاف رأی صاحب نظران در مورد تعریف شعر سیاسی است و شاید این اختلاف برخاسته از «تعریف سیاست» و «ماهیت امر سیاسی» باشد. ... امور سیاسی... به نحوی با قدرت و حاکمیت در جامعه و روابط غیرشخصی سروکار دارند. ... می‌توان شعر سیاسی را چنین تعریف نمود: هر کلامی که علاوه بر داشتن جوهره و عنصر شعری، به نحوی به موضوع قدرت و حاکمیت در جامعه و روابط غیرشخصی افراد، بپردازد. ... اما در مورد قدرت؛ شعر سیاسی در هر زمان و مکانی و با هر نوع ایدئولوژی، به انواع قدرت توجه دارد؛ زمانی به قدرت فردی (استبداد)، زمان دیگری به قدرت مردم یا

۱. در اصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد وی در رشته علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع) با عنوان «بررسی اشعار سیاسی در ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا بهمن ۱۳۵۷» بوده است.

توده‌ها و زمانی نیز به قدرت حکومت و دولت و احیاناً به قدرت مطلق» (درستی، ۱۳۸۱: ۵۳-۵۵).

درستی، شعر سیاسی را از جنبه‌های گوناگون دسته‌بندی می‌کند. از لحاظ شیوه بیان: الف. اشعار متعارف سیاسی؛ ب. اشعار غیرجدی یا طنز سیاسی. از نظر محتوا: الف. اشعار طرفدار حاکمیت و قدرت موجود؛ ب. اشعار منتقد حاکمیت موجود و اوضاع سیاسی-اجتماعی. از دید صراحت بیان: الف. اشعاری که آشکارا مسائل سیاسی را بیان می‌کنند؛ ب. اشعاری که مطالب را به صورت رمزی یا به صورت استعاره (سمبولیک) مطرح می‌کنند؛ این نوع معمولاً در دوره خفقان و اختناق شدید، رواج بیشتری دارند. از لحاظ موضوع، مهم‌ترین موضوع‌های شعر سیاسی را وطن، آزادی، استبداد، استقلال، عدالت، توده، حقوق زنان، مدح و ذمّ حکام، حماسه‌ها و خاطرات جنگ تشکیل می‌دهند (همان: ۵۵-۵۶).

۳-۱۷. کامران پارسی‌نژاد شیرازی

پارسی‌نژاد ویژگی‌های رمان سیاسی را چنین برمی‌شمارد:

«رمان‌های سیاسی بزرگ و پرمحتوا، می‌توانند بر دانش و تجربه خواننده بیفزایند. در این قبیل آثار، معمولاً مسائل بزرگ جهان سیاست، ساختار اجتماعی شهرهای خاص و مصائب و گرفتاری‌های بشر... مشخص و به دقت و با ریزبینی ویژه‌ای تحلیل می‌گردد... آثار سیاسی ماندگار، دارای زبانی تیز و برنده هستند. این زبان، گاه و بیگاه راوی را وامی‌دارد تا تهاجمی برخورد کرده، به تقابل علنی با افراد و رویدادهای سیاسی و اجتماعی بپردازد» (پارسی‌نژاد شیرازی، ۱۳۸۲: ۱۰-۱۲).

«یکی دیگر از ویژگی‌های رمان سیاسی، طرح مسائل بسیار حساس و اساسی، چون حقوق بشر، حقوق زنان، حقوق انسان‌هایی که هنوز به دنیا نیامده‌اند، برابری، عدالت، حق رأی داشتن، کاپیتالیسم و... می‌باشد» (همان: ۱۱).

«رمان سیاسی، محملی است که در آن، عناصر ضد هم، در کنار یکدیگر متجلی می‌گردند. کاخ‌های ستم، غالباً در کنار خانه‌های فقیران قرار می‌گیرند. این تضاد، می‌تواند مربوط به گروه‌ها و طبقات خاص اجتماعی باشد، یا در گستره وسیع‌تری مطرح گردد (همچون گذشته و حال، شهرهای بزرگ و روستاها، افراد پاک‌دامن و بدطینت، قربانیان زندگی صنعتی و کارخانه‌داران و سرمایه‌داران صنعتی...)» (همان: ۱۲).

یک نوع رمان سیاسی، رمانی است درباره زندگی رجال و شخصیت‌های سیاسی. این گونه ادبی،

مورد توجه عوام است (همان: ۱۳).

۱۸-۳. مجتبی پورمحسن

پورمحسن، نخست می‌گوید: «در عالم ادبیات خلّاقه، شاید مفهومی با عنوان ادبیات سیاسی معنا نداشته باشد» (پورمحسن، ۱۳۸۲)؛ سپس با اشاره به چند اثر سیاسی در غرب چنین نتیجه می‌گیرد: «با وجود حضور سیاست در بطن اثر ادبی، ادبیّت اثر، مهم‌ترین ویژگی آن است. روایت جذاب نویسنده از تحولات سیاسی به اثر قوت می‌بخشد، نه صرف توصیف شرایط سیاسی یک منطقه» (همان). او معتقد است «ادبیات، مجاللی برای ترویج و تبلیغ جهان‌بینی خاصی نیست. آثار بزرگ ادبی جهان با ایجاد تردید در جهان‌بینی‌های موجود، برای خود بزرگی خریده‌اند» (همان). او ادبیاتی که جهان‌بینی خاصی را تبلیغ می‌کند، ادبیات سیاسیون یا «ادبیات در اختیار سیاست» می‌نامد (همان).

۱۹-۳. میرزا آقا عسگری (مانی)

عسگری در مقاله «ادبیات سیاسی و سیاست ادبیات» می‌نویسد:

«سیاست به سه روش در ادبیات راه می‌یابد: ۱. از طریق نهادهای وابسته به حکومت‌ها یا نهادهای متضاد با آن‌ها. این گونه از ادبیات در ستایش حکومت و یا در تقبیح آن عمل می‌کند؛ ۲. از راه ایدئولوژی‌های دولتی یا ایدئولوژی‌های مخالف با آن؛ ۳. از طریق بازتاب آزادانه و هرمنوتیکی^۱ جهان و جامعه در کارگاه ذهن خلّاق هنرمند و پرور ادبی آن. در وجه سوم است که ادبیاتی جامعه‌گرا و تأویل‌پذیر به وجود می‌آید که قبل از هر چیز در ذات خود، ادبیات است» (عسگری (مانی)، ۱۳۸۲: ۳۷).

ادبیات سیاسی «متکی بر خودآگاهی است و حامل و مبلغ نیات معین اجتماعی» (همان: ۳۸). عسگری کتاب *ادبیات و سیاست*: درباره ادبیات، جامعه، شاعران و سیاست با درنگ بر شعر برون‌مرزی ایران (بوهم آلمان: هومن، ۲۰۰۸م) را نیز نوشته است.

۲۰-۳. حسن آبنیکی

آبنیکی در تعریف رمان سیاسی می‌نویسد:

«رمانی است که به طور مستقیم با جنبه‌های معینی از زندگی سیاسی سروکار دارد و در آن جنبه‌های سیاسی، از عناصر لازم و سازنده اثر می‌باشد، نه زمینه فرعی یا حاشیه‌ای آن»

۱. روش تأویل و تفسیر، کشف پیام‌ها، نشانه‌ها و معانی یک متن یا پدیده.

(آب‌نیک، ۱۳۸۵: ۵۳).

[او از *Baldick, Chris. The Consise Oxford Dictionary of Literary Terms* به‌عنوان منبع این تعریف یاد کرده است. جالب توجه اینکه میرصادقی نیز همین تعریف را از رمان سیاسی به‌دست داده است]. جنبه‌های یادشده متشکل از مفاهیمی مانند قدرت، اقتدار، سلطه، ایدئولوژی و غیره هستند که ریشه در بافتار اجتماعی-سیاسی تولید خود دارند (همان: ۵۳). «این مفاهیم با دو امر ایدئولوژی و نقد ایدئولوژی حاکم در ارتباط‌اند. مفاهیم در ایدئولوژی شکل می‌گیرند نه درباره ایدئولوژی و بنابراین انسان‌ها نیز در درون ایدئولوژی فکر می‌کنند نه درباره ایدئولوژی. ... مفاهیم سیاسی، ساخت سیاسی و به تبع آن رمان سیاسی در عقل سلیم شکل می‌گیرند و محصول نظام قدرت ایجادشده در یک جامعه هستند» (همان: ۵۳-۵۴). نویسنده ماده خام خود را، از واقعیت‌های زمانه می‌گیرد، به‌ویژه رمان‌نویسان سیاسی که به‌شدت متأثر از اوضاع سیاسی خود هستند. رمان سیاسی هیچ جایگاهی خارج از تاریخ و جامعه‌ای که تولید آن را باعث شده، ندارد. رمان سیاسی خود بخشی از جهانی است که در صدد فهم آن هستیم (همان: ۵۷-۵۸).

۳-۲۱. محمدرضا گودرزی

گودرزی ایدئولوژی را عامل اصلی پیوند میان ادبیات و سیاست می‌داند و می‌گوید:

«عامل اصلی پیوند میان ادبیات و سیاست، مفهوم گسترده ایدئولوژی است و نفوذ آگاهانه و یا ناخودآگاهانه آن در انسان، برای اتخاذ مضامین و شیوه‌های نگرش او به جهان» (گودرزی، ۱۳۸۶: ۱۰).

او ادبیات را دارای دو کارکرد می‌داند؛ کارکرد زیبایی‌شناختی که با وجه لذت‌بخشی ارتباط دارد و کارکرد سودمندانه که بر پیوند اثر ادبی با مسائل اجتماعی-سیاسی متمرکز است. وی، کارکرد دوم ادبیات را به سیاست پیوند می‌دهد. انسان به‌عنوان موجودی اجتماعی، وارد مناسبت‌های قدرت می‌شود که سیاست نیز بخشی از آن است. پرداختن ادبیات به سیاست، امری ناگزیر و خودبه‌خودی است؛ زیرا سیاست، در ارکان وجودی انسان اجتماعی نهفته است (همان: ۱۸-۲۰).

«در مقابل اگر از منظر سیاست به ادبیات بنگریم، سیاست ادبیات را وسیله‌ای می‌خواهد که بتواند به کمک آن گفتمان سیاسی و یا ایدئولوژی سیاسی خود را به اثبات رساند. این ایدئولوژی سیاسی بنا بر موضع سیاست‌گذاران، می‌تواند در جهت تأیید گفتمان غالب یا مناسبت‌های قدرت حاکم بر جامعه باشد و یا بنا بر موضع مخالفان قدرت حاکم، برعکس،

منتقد آن‌ها باشد» (همان: ۲۰).

گودرزی آثار ادبی را از لحاظ پرداختن به سیاست، به سه دسته بخش می‌کند:

«۱. آثاری که سیاست را، به شکلی مستقیم و آشکار بازتاب می‌دهند؛ ۲. آثاری که به شکلی ضمنی به سیاست می‌پردازند و این امر، تنها به دلیل جدایی‌ناپذیر بودن نقش اجتماعی انسان، از منش سیاسی آن است؛ ۳. آثاری که آشکارا از مباحث سیاسی-اجتماعی و توجه به مناسبت‌های قدرت، سر می‌پیچند و تصوّر می‌کنند با تکیه بر ایجاد فضاهای خصوصی و نشان‌دادن دل‌مشغولی‌های فردی و تفریحات و امور سرگرم‌کننده خانوادگی، نیازی به اصطکاک با قدرت غالب ندارند. ... و مدافع وضع موجودند و با این کار دانسته یا ندانسته، وضعیت سیاسی را صحنه می‌گذارند» (همان: ۲۱-۲۲).

وی آثاری را که به مسائل سیاسی توجهی ندارند، به این دلیل سیاسی می‌داند که موجب تثبیت وضعیت موجود می‌شوند. البته با این دسته‌بندی، تقریباً تمام آثار ادبی، سیاسی هستند.

۲۲-۳. مصطفی گرجی

گرجی در کتاب *رمان و سیاست*^۱ مؤلفه‌های رمان سیاسی را شامل موارد ذیل می‌داند:

«اول اینکه؛ بزرگ‌ترین مشکل یا علت‌العلل مشکلات در ذهن شخصیت‌های داستان، رژیم سیاسی حاکم بر جامعه، نوع مناسبات قدرت و نبود آزادی سیاسی به‌عنوان جریان و تم برتر باشد؛ ... دوم اینکه؛ نقد رجال سیاسی حاکمه و حاکمیت، به صورتی بارز در آن منعکس شده یا خود داستان در راستای یک سیاست یا خط‌مشی مشخص شکل گرفته است؛ ... سوم؛ رمان‌هایی است که حول‌وحوش یک حادثه سیاسی مشخص تکوین یافته یا حادثه سیاسی در مرکز داستان قرار گرفته است؛ ... یا اینکه حادثه سیاسی در حاشیه آن حرکت می‌کند» (گرجی، ۱۳۹۶: ۲۱-۲۲).

«ترکیب و اصطلاح «رمان سیاسی» با مفاهیمی همچون نقد، نقد قدرت، نقد حادثه سیاسی، نقد رجل و صاحبان قدرت و ... در ارتباط نزدیک و تنگاتنگ است» (همان: ۳۴).

«رمان سیاسی، بازآفرینی یک جریان سیاسی یا بیان اندیشه سیاسی در قالب داستان روایی است» (همان: ۳۵).

۱. در اصل طرح پژوهشی: گرجی، مصطفی و دیگران، بررسی و تحلیل ادبیات داستانی سیاسی معاصر (۱۳۵۷-۱۳۸۵)، پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۰.

وی رمان سیاسی را مرتبط با قدرت، اقتدار، سلطه، ایدئولوژی و نقد ایدئولوژی حاکم می‌داند (همان: ۳۷-۳۸).

۳-۲۳. حسن میرعابدینی

«رمان و سیاست»، عنوان بخشی از کتاب *تاریخ ادبیات داستانی ایران* نوشته میرعابدینی است. او می‌نویسد:

«رمان ایرانی، از آغاز شکل‌گیری در سال‌های دوره بیداری مشروطیت، برای آنکه کارنامه رنج‌ها و مصائب مردم شود، به طرح مسائل اجتماعی متعهد گشته، آشکار و پنهان از قدرت حاکم انتقاد کرده، متأثر از سنت تعلیمی ادبیات کلاسیک، مدام از روایت به پند و اندرز گریز زده است» (میرعابدینی، ۱۳۹۲: ۴۶۷).

برخی ویژگی‌های رمان سیاسی از نگاه او عبارت است از: انتقاد از قدرت حاکم، نقد و اعتراض اجتماعی، طرح مسائل اجتماعی و سیاسی، چپ‌گرا بودن و متأثر بودن از نظریه‌ها و ایدئولوژی‌های سیاسی.

۳-۲۴. رضا ناظمیان

ناظمیان، پس از بیان دیدگاه میرصادقی و پارسی‌نژاد (ناظمیان، ۱۳۹۲: ۸۳-۸۷) به دسته‌بندی گونه‌های رمان سیاسی پرداخته است:

«رمان‌های سیاسی سه نوع هستند: نوع اول، آن دسته از رمان‌هایی که نویسنده آن نسبت به حوادثی که در پیرامونش روی می‌دهد، حساس است و از خود واکنش نشان می‌دهد. او دوست دارد شاهد دنیای بهتر باشد. نوع دوم، رمان‌هایی است که نویسندگان آن‌ها پس از دریافت طرح اولیه داستان به خلق رمان‌هایی در جهت اهداف استعمارگران مبادرت می‌ورزند. نویسندگان استعمار نو، با عقد قراردادهای هنگفت، خود و قلمشان را در اختیار استعمارگران قرار می‌دهند. نوع سوم، آن دسته از رمان‌های سیاسی است که نویسندگان آن‌ها به پیروی از آرمان‌های احزاب و گروه‌های سیاسی و برای پیشبرد اهداف آن‌ها اقدام به خلق رمان می‌کنند. در اینجا بهتر است این نوع رمان را رمان عقیدتی یا تبلیغی نامید؛ زیرا این نوع از رمان برای دفاع از طبقه‌ای مشخص یا ضدیت با طبقه‌ای خاص نوشته می‌شود و یا عقیده و فرهنگ خاصی را تبلیغ می‌کنند» (همان: ۸۷).

۳-۲۵. اصغر احمدی

احمدی در رسالهٔ دکتری‌اش^۱ به بررسی تعاریف ادبیات سیاسی از دید منتقدانی مانند گودرزی، درستی، گرجی و ابوالحمد پرداخته است. او می‌نویسد:

«با مرور تعاریف گوناگون ادبیات سیاسی (شعر و رمان) به سه نوع تعریف عمده برمی‌خوریم: الف) تعاریف خاص؛ تعاریفی که اثر سیاسی را فقط عبارت از آثاری می‌دانند که به انتقاد از وضع موجود می‌پردازند (چه آشکار و چه ضمنی)، ب) تعاریف عام؛ تعاریفی که ادبیات سیاسی را شامل هر نوع اثری می‌دانند که با مسائل سیاسی ارتباط برقرار کند و پیرامون آن سخن بگوید (اعم از انتقاد یا دفاع از وضع موجود و باز چه به صورت آشکار و چه ضمنی)، ج) تعاریف خیلی عام؛ در کنار دو نوع فوق، می‌توان نوع سوم را اضافه نمود که علاوه بر دو نوع پیشین، حتی آثاری را که به مسائل فردی، خصوصی و خانوادگی می‌پردازند (که در ظاهر، ارتباطی با مسائل سیاسی ندارند)، سیاسی تلقی می‌کنند» (احمدی، ۱۳۹۲: ۷۹).

او رمان‌های نوشته‌شده با حال و هوای خانوادگی و شخصی را رمان سیاسی نمی‌داند؛ زیرا در این صورت، ادبیات با ادبیات سیاسی، مترادف می‌شود (همان: ۱۶۱). او پس از مرور تعاریف گوناگون، رمان را به شرط داشتن یکی از پنج ویژگی ذیل، سیاسی می‌داند: «الف. بزرگ‌ترین مسئله، از نظر شخصیت‌های داستان، یا راوی، رژیم یا نظام سیاسی حاکم بر جامعه باشد (سطح نظام). ب. نقد یکی از نهادهای جامعه، به نحوی آشکار یا ضمنی، در آن دیده یا استنباط شود (سطح نهاد). ج. نقد یکی از شخصیت‌های سیاسی، به نحوی آشکار یا ضمنی، در آن مشاهده یا استنباط شود (سطح فردی). د. نقد یکی از مسائل سیاسی (خودکامگی، نبود آزادی، سانسور، سرکوب، شکنجه، زندان، نبود امنیت و...)، به نحوی آشکار یا ضمنی، در آن مشاهده یا استنباط شود (سطح روابط سیاسی). ه. نقد یکی از مسائل اجتماعی (قانون‌شکنی، فساد، بی‌عدالتی، قتل، تجاوز، خودکشی، مهاجرت، اعتیاد و...)، به نحوی آشکار یا ضمنی، در آن مشاهده یا استنباط شود (سطح روابط اجتماعی)» (همان: ۱۶۲).

۳-۲۶. مهدی یزدانی خرم

«رمان باید سیاسی باشد. این مفهوم نه به معنای نوشتن از وقایع سیاسی و تاریخی، که در معنای توجه نویسنده است به ارتباط شبکهٔ قدرت در سطوح اجتماعی و نقشش در زیست‌شخصیت‌های

۱. چاپ‌شده به صورت کتاب با عنوان ادبیات ستیزنده، تهران: آگه، ۱۳۹۶.

داستانی او. ... این قدرت چیست؟ شاید ساده‌ترین تعریفش اشاره دارد به نهادهایی که در طول سالیان بر حافظه و حیات جامعه ایران تأثیرشان را گذاشته‌اند» (یزدانی خرم، ۱۳۹۵: ۱۴).

در کل تاریخ ادبیات داستانی مسئله قدرت و تاریخ مهم‌ترین دلیل نوشتن است (همان). مفهوم «دیگری» نیز مورد توجه یزدانی قرار می‌گیرد:

«شخصیت‌ها خواسته یا ناخواسته در مواجهه، همراهی، شناخت یا درک دیگری‌ای قرار می‌گیرند که ممکن است سرنوشت درون‌متنی آن‌ها را تغییر بدهد. ... این دیگری از دل باورهایی می‌آید که می‌کوشد خود را بر متن و شخصیت‌های اصلی تحمیل کند. ... رمان نوشتن به مثابه یک رفتار سیاسی نیازمند شناخت انبوهی از این «دیگران» است» (همان).

۲۷-۳. محمد حنیف

«مفهوم کلیدی در علوم سیاسی، قدرت و در داستان، روایت است. بر این اساس هرگاه روایت به روابط میان حاکم و محکوم یا صاحب قدرت و تابعان قدرت بپردازد، داستان سیاسی خلق می‌شود» (حنیف، ۱۳۹۵: ۲۰).

حنیف پس از این، نظر محمدرضا سنگری را می‌آورد که با او مصاحبه کتبی کرده است. سنگری معتقد است: «داستان سیاسی، داستانی است که در آن به قدرت، حکومت و عناصر و مظاهر آن در جامعه جهانی یا جامعه‌ای خاص پرداخته باشد» (همان: ۲۱) و این داستان می‌تواند موافق سیاسی (توجیه‌گر)، معترض سیاسی (منتقد) و مخالف سیاسی (معارض) باشد (همان: ۱۱۴).

حنیف در پایان، داستان سیاسی را شامل انواع ذیل می‌داند:

«یک. داستان‌هایی که به مفهوم قدرت و سیاست و حکومت می‌پردازند؛ دو. داستان‌هایی که به درگیری گروه‌ها و سازمان‌های سیاسی با قوای اشغالگر خارجی می‌پردازند؛ سه. داستان‌هایی که از طریق رمز و نماد، به نقد نظام‌های سیاسی حاکم می‌پردازند یا راه مبارزه ارائه می‌دهند؛ چهار. داستان‌هایی که به صورت واقع‌گرایانه به نقد نظام‌های سیاسی می‌پردازند؛ پنج. داستان‌هایی که به درگیری گروه‌های داخلی با حکومت حاکم می‌پردازند؛ شش. داستان‌هایی که با پرداختن به مصائب و مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مختلف مردم، با نظام حاکم ستیز می‌کنند؛ هفت و ... داستان‌هایی که به درگیری میان دو کشور می‌پردازند، همچون اغلب داستان‌های جنگی؛ داستان‌هایی که به جنگ‌های سرد می‌پردازند، داستان‌هایی که در دفاع از سیاست‌های حاکمان نوشته می‌شود و...» (همان: ۱۱۲-۱۱۳).

۴. بحث و نتیجه‌گیری

منتقدان و صاحب‌نظران ایرانی دیدگاه‌های گوناگونی درباره ادبیات یا رمان سیاسی دارند. برخی منکر وجود چنین گونه‌ای در ادبیات هستند؛ برخی همه آثار ادبی را سیاسی می‌دانند. عده‌ای مخالف پرداختن ادبیات به سیاست هستند و گروهی موافق. موافقان، ادبیات سیاسی را متعهد و ملتزم در برابر مردم و خوانندگان می‌دانند و قائل به وظیفه آگاهی‌بخشی برای آن هستند. حتی برخی معتقدند همه ادبیات باید متعهد باشد. در مقابل عده‌ای با مسئله تعهد در ادبیات مخالف‌اند و بر جنبه زیبایی‌شناختی تأکید دارند، نه جنبه سودمندانه و کاربردی آن.

منتقدان و نظریه‌پردازان، ویژگی‌های گوناگونی برای ادبیات سیاسی برشمرده‌اند که برخی مورد اجماع همگان است و در مورد بعضی دیگر، اختلاف نظر وجود دارد. از دسته دوم، می‌توان به دو مورد اشاره کرد: الف. برخی معتقدند ادبیات سیاسی، تنها به انتقاد از قدرت حاکم می‌پردازد و با آن به ستیز برمی‌خیزد؛ برخی دیگر ادبیاتی را که به تأیید و پشتیبانی و دفاع از قدرت حاکم می‌پردازد، نیز سیاسی می‌دانند. ادبیات سیاسی به انواع قدرت توجه دارد؛ زمانی به قدرت فردی (استبداد)، زمانی به قدرت مردم یا توده‌ها و زمانی نیز به قدرت حکومت و دولت و گاه به قدرت مطلق. ب. گروهی، همه آثار ادبی را سیاسی می‌دانند. آنان آثاری را که حال‌وهوای خصوصی و خانوادگی دارند، مدافع وضع موجود و در نتیجه سیاسی می‌شمرند. درحالی‌که برخی دیگر، آن‌ها را سیاسی نمی‌دانند؛ زیرا در این صورت ادبیات با ادبیات سیاسی مترادف می‌شود. می‌توان گفت نوشتن این گونه آثار، یک کنش و شگرد سیاسی است؛ ولی برآیند آن، ادبیات یا رمان سیاسی نیست.

از جمله ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی که همه یا بیشتر منتقدان معتقدند که باید دست کم یک یا چند مورد از آن‌ها در یک رمان یا اثر ادبی وجود داشته باشد تا بتوان آن را سیاسی دانست، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: ۱. توجه به مسائل قدرت و حاکمیت؛ ۲. حساسیت و واکنش در برابر رویدادها و حوادث سیاسی و اجتماعی؛ ۳. پرداختن به مضامین، مفاهیم و مسائل سیاسی مانند هویت و هویت ملی، مبارزه با بی‌عدالتی، آگاهی از حقوق شهروندی، آزادی به‌ویژه آزادی بیان، انتقاد از سرکوب و سانسور، دموکراسی، حقوق زنان، وطن، قانون، لزوم برابری سیاسی و غیره؛ ۴. ضدیت با استبداد و تأکید بر لزوم از بین بردن خودکامگی و ظلم و جور حکام؛ ۵. نقد ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های مسلط جامعه؛ ۶. انتقاد از وضع موجود و قدرت حاکم و همچنین خواهان دگرگونی آن بودن؛ ۷. تأکید بر مخالفت با نفوذ خارجی و تمرکز بر مبارزات ضداستعماری، محکوم کردن مداخله‌های بیگانگان و لزوم استقلال سیاسی

کشور؛ ۸. ایدئولوژیک بودن و تحت تأثیر اندیشه‌ها و ایدئولوژی‌های خاص سیاسی نوشته شدن؛ ۹. نفی برخی از ارزش‌ها و تأیید بعضی دیگر؛ ۱۰. تبیین روشنگرانه یا نقد آراء و اندیشه‌های سیاسی؛ ۱۱. پروراندن شدن یک «غیریت» یا «دیگری» در آن، که ممکن است غرب، حاکمیت یا سنت باشد؛ ۱۲. پرداختن به زندگی اشخاص و رجال سیاسی؛ ۱۳. تأیید و پشتیبانی از احزاب و جریان‌های سیاسی یا مخالفت با آن‌ها؛ ۱۴. تأثیرگذاری و آگاهی‌بخشی؛ ۱۵. ستیزندگی و پرخاشگری؛ ۱۶. واقع‌گرایی و توجه به مسائل تاریخی و عینی جامعه؛ ۱۷. برجسته‌ساختن نقش مبارزان سیاسی و جنبش‌های سیاسی مردمی.

در مجموع، رمان سیاسی بر پایه یک نوع بدبینی یا تئوری توطئه شکل می‌گیرد. یک دیگری، غیر، دشمن و مزاحم وجود دارد که خودی‌ها یا دوستان باید برضد آن به پا خیزند و مزاحمت آن را دفع کنند.

باوجود حضور سیاست در بطن اثر ادبی، ادبیت مهم‌ترین ویژگی آن است. روایت جذاب نویسنده از تحولات سیاسی و نشان‌دادن درهم‌تنیدگی‌های سیاست و اجتماع، به اثر قوت می‌بخشد، نه صرف توصیف شرایط سیاسی یک منطقه. از طرفی هرچه جنبه سیاسی یک اثر افزایش یابد، ممکن است از جنبه ادبی و زیبایی‌شناختی آن فرو بکاهد، مانند داستان‌هایی که نویسندگان در جهت دفاع و حمایت از یک گفتمان سیاسی و یک ایدئولوژی خاص می‌نگارند؛ در نتیجه بار ایدئولوژیک آن‌ها بیشتر است تا ارزش ناب هنری‌شان. این نوع ادبیات، سفارشی است؛ زیرا نویسندگان آن به پیروی از آرمان‌های احزاب، نهادها و گروه‌های سیاسی و برای پیشبرد اهداف آن‌ها به خلق آثار ادبی می‌پردازند؛ بنابراین بهتر است آن را، ادبیات عقیدتی یا تبلیغی نامید؛ زیرا برای دفاع از طبقه‌ای مشخص یا ضدیت با طبقه‌ای خاص نوشته می‌شود و یا عقیده و فرهنگ خاصی را تبلیغ می‌کند. افزون بر این، ممکن است در اثری که ظاهراً فارغ از اهداف سیاسی است، نویسنده به صورت ناخودآگاه، تحت تأثیر رویدادهای سیاسی قرار گیرد و سیاست، ناخواسته وارد اثر او گردد.

از لحاظ صراحت، ادبیات سیاسی یا به گونه‌ای شفاف و آشکار به طرح مضامین و مسائل سیاسی می‌پردازد یا به صورت پنهانی و نمادین. نوع دوم معمولاً در دوره خفقان و اختناق، رواج بیشتری دارد. لحن و شیوه بیان در ادبیات سیاسی، می‌تواند به صورت یکی از این موارد باشد: الف. جدی؛ ب. طنز، هزل و غیرجدی؛ پ. آمیخته‌ای از هر دو.

کتابنامه

- آب‌نیک، حسن. (۱۳۸۵) جورج اورول و سرگشتگی سوژه سیاسی مدرن. رساله دکتری علوم سیاسی. استاد راهنما: سیدعلیرضا حسینی بهشتی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ابوالحمد، عبدالحمید. (۱۳۹۱) *رمان سیاسی در ایران*، چ اول. تهران: چاپخش.
- احمدی، اصغر. (۱۳۹۲) *تبیین جامعه‌شناختی تولید و محتوای ادبیات داستانی سیاسی در دهه‌های چهل و پنجاه شمسی*. رساله دکتری جامعه‌شناسی سیاسی. استادان راهنما: فردوس آقاگل‌زاده و محمدعلی خلیلی اردکانی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- امینی، علی‌اکبر. (۱۳۹۰) *گفتمان ادبیات سیاسی ایران در آستانه دو انقلاب*، ویرایش دوم، چ دوم. تهران: اطلاعات.
- امینی، علی‌اکبر. (۱۳۹۵) *پیوند ادب و سیاست*، چ اول. تهران: اطلاعات.
- بشیری، محمود. (۱۳۷۵) *بررسی و نقد شعر سیاسی - انتقادی از ابتدا تا دوره قاجاریه*. رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی. استاد راهنما: دکتر ضیاءالدین سجادی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- پارسی‌نژاد شیرازی، کامران. (۱۳۸۲) «رمان سیاسی و زیرساخت‌های آن». *ادبیات داستانی*، سال یازدهم، مرداد. شماره ۷۱، صص ۱۰-۱۳.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۳) *گشودن رمان: رمان ایران در پرتو نظریه و نقد ادبی*، چ دوم. تهران: مروارید.
- پورقمی، ناصر. (۲۵۳۵ شاهنشاهی) *شعر و سیاست و سخنی درباره ادبیات ملتزم*، چ دوم. تهران: مروارید.
- پورمحسن، مجتبی. (۱۳۸۲) «ادبیات سیاسی در ایران». *روزنامه اعتماد*، ۱۴ مهر، ص ۹.
- تلفظ، کامران. (۱۳۹۴) *سیاست نوشتار: پژوهشی در شعر و داستان معاصر*. ترجمه مهرک کمالی، چ اول. تهران: نامک.
- حقیقت، صادق. (۱۳۹۱) *روش‌شناسی علوم سیاسی*، ویرایش سوم، چ سوم. قم: دانشگاه مفید.
- حمیدی، محمدمحسن. (۱۳۸۶) *آرام و بی‌قرار: فرهنگ سیاسی در ادبیات فارسی*، چ اول. مشهد: خانه آبی.
- حمیدی، محمدمحسن. (۱۳۷۹) *بیم و امید: رویکردهای سیاسی در ادبیات فارسی*، چ اول. تهران: سفیر.
- حنیف، محمد. (۱۳۹۵) *داستان سیاسی؛ داستان انقلاب: سیری در ادبیات داستانی سیاسی ایران و جهان*، چ اول. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حنیف، محمد؛ رضایی، طاهره. (۱۳۹۳) «داستان سیاسی و داستان انقلاب در ایران». *ادبیات انقلاب اسلامی*، سال اول، خرداد، شماره ۱، صص ۳۷-۵۶.
- درخشنده، محمدرضا. (۱۳۷۵) *بررسی شعر سیاسی ایران در فاصله سال‌های ۱۲۸۵ - ۱۳۲۰ هـ ش*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی. استاد راهنما: باقر عاقلی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

- درستی، احمد. (۱۳۸۱) شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم، چ اول. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ذاکرحسین، عبدالرحیم. (۱۳۷۷) ادبیات سیاسی ایران در عصر مشروطیت، چ اول. تهران: علم.
- رضاقلی، علی. (۱۳۷۲) «مبادی و مبانی شعر سیاسی (تحلیل جامعه‌شناختی)». کیان، سال سوم، خرداد، شماره ۱۳، صص ۵۰-۵۵.
- عسگری (مانی)، میرزاآقا. (۱۳۸۲) «ادبیات سیاسی و سیاست ادبیات». نگاه نو، آبان، شماره ۵۹، صص ۳۶-۳۹.
- قانون‌پرور، محمدرضا. (۱۳۹۵) *منادیان قیامت: نقش اجتماعی-سیاسی ادبیات در ایران معاصر*. ترجمه مریم طرزی، چ اول. تهران: آگه.
- کوشکی، محمدصادق. (۱۳۸۱) «درآمدی بر تعامل ادبیات داستانی و سیاست». *اندیشه انقلاب اسلامی*، سال دوم، پاییز، شماره ۳، صص ۹۵-۹۸.
- گرچی، مصطفی. (۱۳۹۶) *رمان و سیاست: تحلیل ادبیات داستانی سیاسی پس از انقلاب اسلامی*، چ اول. تهران: جهاد دانشگاهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.
- گودرزی، محمدرضا. (۱۳۸۶) *بازتاب سیاست در ادبیات داستانی ایران از ۱۳۷۶ تا پایان آبان ماه ۱۳۸۳*، چ اول. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- لاکلا، ارنستو و دیگران. (۱۳۹۵) *تحلیل گفتمان سیاسی؛ امر سیاسی به مثابه یک برساخت گفتمانی*. ترجمه امیر رضایی‌پناه و سمیه شوکتی‌مقرب، چ اول. تهران: تیسرا.
- مؤمنی، محمداقبر. (۲۵۳۷ شاهنشاهی) *ایران در آستانه انقلاب مشروطیت و ادبیات مشروطه*، چ پنجم. تهران: سپیده، شباهنک.
- مایلی، کیانوش. (۱۳۷۴) «بررسی اجمالی شعر سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی». *روزنامه جمهوری اسلامی*، ۳ خرداد، ص ۱۳.
- مرادپور آرانی، مهدیه. (۱۳۹۰) *بازنمایی نارضایتی سیاسی-اجتماعی در ادبیات داستانی پیش از انقلاب (سال‌های ۱۳۴۰-۱۳۵۷)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی. استاد راهنما: دکتر مصطفی مهرآیین. تهران: پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی.
- موحد، ضیاء. (۱۳۸۵) *شعر و شناخت*، چ دوم. تهران: مروارید.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۹۴) *ادبیات داستانی*، چ هفتم. تهران: سخن.
- میرصادقی، جمال؛ میرصادقی (ذوالقدر)، میمنت. (۱۳۸۸) *واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی: فرهنگ تفصیلی اصطلاح‌های ادبیات داستانی*، ویرایش دوم، چ دوم. تهران: کتاب مهناز.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۹۲) *تاریخ ادبیات داستانی ایران*، چ اول. تهران: سخن.

ناظمیان، رضا. (۱۳۹۲) *ادبیات دریا (رمان سیاسی) در ایران و سوریه*. طرح پژوهشی. ناظر: علی گنجیان خناری. دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

وداک، روث. (۱۳۹۵) «سیاست به مثابه (امر) معمول؛ واکاوی گفتمان سیاسی در کنش». در *تحلیل گفتمان سیاسی؛ امر سیاسی به مثابه یک برساخت گفتمانی*. تهران: تیس، صص ۱۳۳-۱۵۰.

یزدانی خرم، مهدی. (۱۳۹۵) «سرمقاله (یادداشت سردبیر)؛ صدای پای رمان سیاسی». تجربه، سال ششم، تیر. شماره ۴۴، ص ۱۴.

یورگنسن، ماریانه و فیلیپس، لوئیز. (۱۳۹۲) *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمه هادی جلیلی، چ سوم. تهران: نی.

References

- Abniki, H. (2006). *George Orwell and the Confusion of the Modern Political Subject*. Doctoral Thesis of Political Science. Supervisor: Seyed Alireza Hosseini Beheshti. Tehran: Tarbiat Modares University. (In Persian)
- Abolhamd, A. (2012). *Political Novel in Iran*. 1st Edition, Tehran: Chapakhsh. Publications. (In Persian)
- Ahmadi, A. (2013). *Sociological Explanation of the Production and Content of Political Fiction in the 1960s and 1970s*. Doctoral Thesis of Political Sociology. Supervisors: Ferdows Aghagolzadeh and Mohammad Ali Khalili Ardakani. Tehran: Tarbiat Modares University Publications. (In Persian)
- Amini, A. (2011). *The Discourse of Iranian Political Literature on the Threshold of two Revolutions*. 2nd Edition. Tehran: Ettelaat Publications. (In Persian)
- Amini, A. (2016). *The Relationship between Literature and Politics*. 1st Edition. Tehran: Ettelaat Publications. (In Persian)
- Asgari (Mani), M. (2003). "Political Literature and the Politics of Literature". *Negahe now* (new perspective). October. No. 59, pp. 36-39. (In Persian)
- Bashiri, M. (1996). *Review and Criticism of Political-Critical Poetry from the Beginning to the Qajar period*. Doctoral thesis of Persian Language and Literature. Supervisor: Dr. Ziaoddin Sajjadi. Tehran: Tarbiat Modares University Publications (In Persian)
- Derakhshande, M. (1996). *Analysis of Iranian Political Poetry Between 1906-1941*. Master's thesis in Islamic Studies and Political Science. Supervisor: Bagher Agheli. Tehran: Imam Sadiq (peace be upon him) University. (In Persian)
- Dorosti, A. (2002). *Political poetry in the second Pahlavi period*. First edition. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. (In Persian)

- Ghanoonparvar, M. (2016). *Prophets of Doom: Literature as a Socio-Political Phenomenon in Modern Iran*. Translated by; Maryam Tarzi. 1st Edition. Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Gorji, M. (2017). *Novel and Politics: Analysis of Political Fiction Literature after the Islamic Revolution*. 1st Edition. Tehran: Academic Jihad, Research Institute of Humanities and Social Studies. (In Persian)
- Gudarzai, M. (2007). *The Reflection of Politics in Iranian Fiction Literature from 1997 to the end of November 2004*. 1st Edition. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Culture, Art and Communication Research Institute. (In Persian)
- Haghighat, S. (2012). *Political Science Methodology*. 3rd Edition. Qom: Mofid University Publications. (In Persian)
- Hamidi, M. (2000). *Fear and Hope: Political Approaches in Persian Literature*. 1st Edition. Tehran: Safir. (In Persian) Hamidi, M. (2007). *Calm and Restless: Political Culture in Persian Literature*. 1st Edition. Mashhad: Khaneye Abi Publications. (In Persian)
- Hanif, M and Rezaei, T. (2014). "Political Story and the Story of Revolution in Iran". *Islamic Revolution Literature*. 1st Edition. No. 1, pp. 37-56. (In Persian)
- Hanif, M. (2016). *Political Story; The Story of the Revolution: A Survey of the Political Fiction Literature of Iran and the World*. 1st Edition. Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publishing Organization. (In Persian)
- Jorgensen, M. and Phillips, L. (2013). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Translated by; Hadi Jalili. 3rd Edition. Tehran: Ney. (In Persian)
- Kooshki, M. (2002). "Introduction to the Interaction of Fiction and Politics". *The of the Islamic Revolution*. 2(3), pp. 95-98. (In Persian)
- Laclau, E. and others. (2016). *Political Discourse Analysis; Political as a Discursive Construction*. Translated by; Amir Rezaei Panah and Somayyeh Showkati Mogharreb. 1st Edition. Tehran: Tisa Publications. (In Persian).
- Mayeli, K. (1995). "Overview of Iranian political poetry from the constitutional revolution to the Islamic revolution". *Islamic Republic*. June 3. P. 13. (In Persian)
- Mirabedini, H. (2013). *History of Iranian Fiction*. 1st Edition. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian)
- Mirsadeghi, J. (2015). *Fiction Literature*. 7th Edition. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian)

- Mirsadeghi, J. and Mirsadeghi (Zolqadr), M. (2008). Dictionary of the Art of Fiction Writing: A Detailed Dictionary of Fiction Terms. 2nd Edition. Tehran: Mahnaz Ketab Publications. (In Persian).
- Momeni, M. (1978). *Iran on the Threshold of the Constitutional Revolution and Constitutional Literature*. 5th Edition. Tehran: Sepideh, Shabahang Publications. (In Persian)
- Moradpour Arani, M. (2011). *Representation of Political-Social Dissatisfaction in Fiction Before the Revolution (1961-1978)*. Master's Thesis in Sociology of the Islamic Revolution. Supervisor: Dr. Mostafa Mehraein. Tehran: Research Institute of Imam Khomeini and the Islamic Revolution. (In Persian)
- Movahhed, Z. (2006). *Poetry and Knowledge*. 2nd Edition. Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Nazemian, R. (2013). *Literature of the Sea (Political Novel) in Iran and Syria*. Research Project. Supervisor: *Ali Ganjian Khanari*. Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Alameh Tabatabai University, Tehran. (In Persian)
- Parsinejad Shirazi, K. (2003). "Political Novel and its Infrastructures". *Fiction Literature*. 11(71), pp. 10-13. (In Persian)
- Payandeh, H. (2014). *Opening the Novel: Iranian Novel in the Light of Theory and Literary Criticism*. Second Edition. Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Pourghomi, N. (1976). *Poetry and Politics and a Word about Committed Literature*. Second Edition. Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Pourmohsen, M. (2003). "Political Literature in Iran". Trust Publications. P.9. (In Persian)
- Rezagholi, A. (1993). "Basics of Political Poetry (Sociological Analysis)". *Kian Publications*. 3(13), pp. 50-55. (In Persian)
- Talattof, K. (2015). *The Politics of Writing in Iran: A History of Modern Persian Literature*. Translated by; Mehrak Kamali. 1st Edition. Tehran: Namak Publications. (In Persian).
- Wodak, R. (2016). "Politics as usual; Investigating Political Discourse in Action". *In Political Discourse Analysis; The Political as a Discursive Construction*. Tehran: Tisa Publications. pp. 133-150. (In Persian).
- Yazdani Khorram, M. (2016). "Editorial (Editor's Note); The Voice of the Political Novel". *Tajrobeh (Experience)*. 6 (44), p. 14. (In Persian)
- Zaker Hossein, A. (1998). *Iranian Political Literature in the Era of Constitutionalism*. Vol.1, Tehran: Elm Publications. (In Persian)